

Nizami Gəncəvi elmin, incəsənətin bütün sahələrinə sözün qüdrəti ilə münasibətini bildirmişdir. Bununla yanaşı, Nizami yaradıcılığından qırmızı xətlə keçən bir ideyanı hər dəfə hiss edir: insan və onun əxlaqı! Bu məsələ şairi ömrü boyu düşündürmiş və əsərlərinin əsas qayəsinə çevrilmişdir.

Nizami məşhur "Sirlər xəzinəsi" poemasında insanları ləyaqətli, ədalətli və insaflı, qayğıkeş, gözəl, ağıllı və kamallı, müdrik, alicənab, doğruçu və vicdanlı görmək istəyir. Eyni zamanda onları vəfazsızlıq, paxilliq, riyakarlılıq, vicdansızlıq, haqsızlıq, yalançılıq, nəfsinin əシリ olmaq kimi əxlaqa zidd sifətlərindən uzaq olmağa çağırır:

"çilik" azarına tutulanları qafil adlandırır. Göstərir ki, nə qədər qüdrətli olsan belə, hamı kimi sən de ölümündən qaça bilmezsin. Buna görə də özünü oda-közə vurub var-dövlət toplamağa, ad-san qazanmağa can atma, azla kifayətlənməyi bacar:

Ey Tanrıdan, özündən daim qafil olan kəs,
Can qeydində qalmadan saralaraq solan kəs,
'Mən-mən' deyib öyünmə, axır can da çıxandır,
Can boğaza gələndə bircə anda çıxandır.

Şair belə nəticəyə gelir ki, dünya malını hərisliklə yiğməgə çalışınlar onunda son anda "dünyaya məğlub" olurlar. Çünkü belələrinin "tamah tərzisi" bütün

"Sirlər xəzinəsi": İnsan və onun əxlaqi

Nizami – 880

Dərdsiz, qəmsiz könülü-nü bağla müqəddəs ada,

Müqəddəslik özü də bir şahlıqdır dünyada.

Məslək, inam, dəyanət gərək hər bir insana,

Sədaqəti töhfə tək verək hər bir insana.

— deyən şair təmiz adlı və dəyanətli insanı şaha bərabər tutur. Şairin fikrincə, hər bir işdə ağılla hərəkət etmək, ədaləti və haqqı hər şeydən üstün tutmaq yalnız insana şərəf gətirə bilər. Nə qədər igid, basılmaz olsan belə, ağılnı və kamalın qüdrətinə ehtiyacın var. Yalnız aqıl və igidlilik birləşən yerde ədalət qələbə çala bilər.

Ağıllı-kamal bəsləməz igidiyiə ədavət,

Hünər də, igidlilik də ədalətdir, ədalət.

Nizami insanı yaranmışların ən şərəflisi, yer üzünün əşrəfi hesab edir. Şairin gəldiyi qənaət belədir ki, insanın şərəfli olması Allah tərəfindən kamil yaradılmasına göredir. Nəcəki, Quranın "Ət-Tin" surəsinin dördüncü ayəsində deyilir: "Biz insanı ən gözəl məxluq kimi yaratdıq". Buna görə də fələklə Güneş, Ay, ilduzlar və bütün təbiət ona qulluq etmək üçün yaranmışdır:

Sən ey yerdə fələyi heyrətdə qoyan insan,
Yer də, göy də nazınla daim oynayan insan.

Poemanın "İnsanın ülviyəti" hissəsində Nizami yazar ki, insan öz əməyi, əziyyəti və zəhmeti ilə harda olsa, şöhrət qazana bilər. Nəcəki, Yusif qaranlıq zindana düşməsinə baxmayaraq, sonralar Misirin hakimi olmuşdur:

İnsan oğlu qazanar zindan da şan-şərəf,
Gətiribdir Yusif qaranlıq zindan şərəf.
Əzaba qatlaşmaqla hər niyyətə çatarsan,
Zəlillikdən qurtarıb ülviyətə çatarsan.

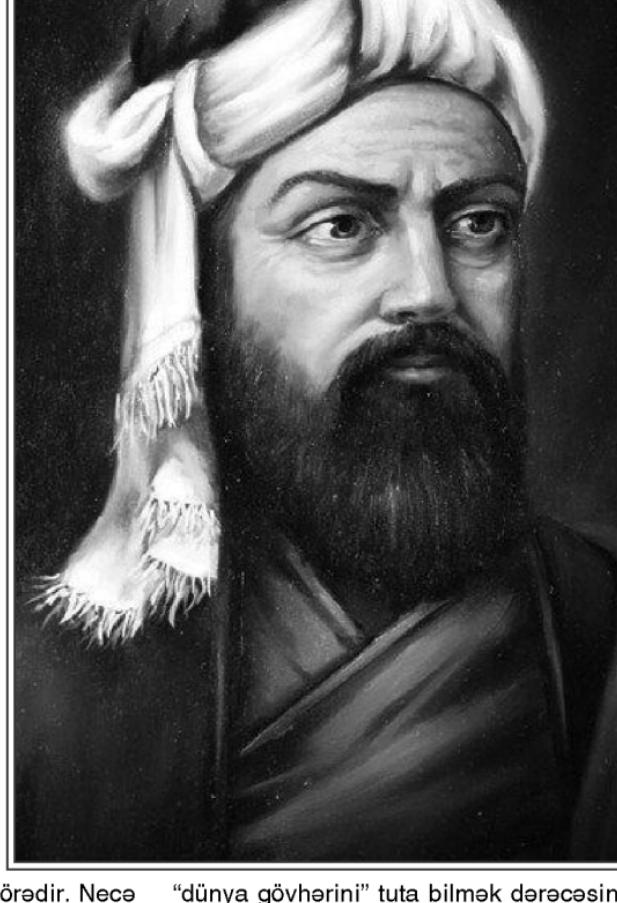
Nizami doğruluğunu insan üçün ənvacib olan əxlaqi sifətlərdən sayır. Şair qeyd edir ki, doğru danışmaq insanı heç vaxt darda qoymaz, onu zireh kimi qoruyar, alınıni açıq, üzünü ağı edir:

Doğruluğun zirehdir, səni hər an qoruyar,
Atəş nədir? İstəsən, qasırğadan qoruyar...

Tərəzi tək doğruluq pozar çatın mizani,

Ürəyinin düzüyü, ədalətin mizani.

Nizaminin fikrincə, insan nə qədər ucalsa, varlı-dövlətli və qüdrətli olarsa, yenə də sadəliyi, təvazökarlığı unutmamalı, başqalarına yuxarıdan aşağı baxmamalıdır. Yaddan çıxarmamalıdır ki, bir gün o da bu yüksəklikdən aşağı ener, şan-söhrətini itirə bilər. O zaman həmin işlərin fəna olar. Əqidesi, amali və məsləki təmiz olanlar bu həqiqəti birdəfəlik dərk etməlidirlər. Şair "mənəm-mənəm-

"dünya gövhərini" tuta bilmək dərəcəsində ola bilməz. Dünya ilə müqayisədə belələrini toza, çınqıya, dünyani isə nəhəng dağa və gur yanın bir ocağa bənzədir. Şairin təbirincə, suda batan adam xilas olmaq üçün yükünü atmağa çalışdığı kimi, aqıl kəs də başının salamat, qulağının dinc olması üçün hədsiz var-dövlətə meyl etməməlidir:

Dünya yixib gücüylə hər ərini dünyanın,
Tutmaz tamah tərəzin gövhərini dünyanın.
Toz nədir ki, qüdrətli uca dağa tay olsun!
Çınqı nədir, gur yanın bir ocağa tay olsun!
Dünya çoşğun dəryadır, nicat hanı dəryadan?
At yükünü sulara, qırtar canı dəryadan.

Nizami qeyd edir ki, acgözlüyə, var-dövlətə, hərisliyə şöhrətə ağılnı gücü ilə qalib gelən və özündə alicənablıq, yüksək niyyətlər, xeyrxaqliq və mərdlik kimi əxlaqi sifətlər tərbiye edən insan öz mənəviyyatı ilə peyğəmber səviyyəsinə yüksəkir.

Şair özlərini aydan arı göstərən, üzdə sadə görünməyə çalışan, lakin daxilində xəbis olan ikiüzlü adamları, nəfəs almalarına baxmayaraq, ölü adlandırır. Nizami südə zəhər kimi, ağıllı və şirin sözə acı söz kimi baxan paxıl adamları insanlıqdan kənar hesab edir.

"Sirlər xəzinəsi" poeması demək olar ki, əxlaq haqqında yazılmış kamil bir kitab və bəşər övladı üçün əbədi dərslikdir.

Elşad NƏSİROV,
Masallı rayonu,
Qüdrət Babayev adma
Mahmudavar kənd ümumi
orta məktəbinin Azərbaycan dili
və ədəbiyyat müəllim